

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить два до чотири рази у місяць.

Річна передплата виносить 10 К. (4 рублі), піврічна 5 К. (2 рублі), квартальна 3 К. (1.20 рублі). :: Ціна сього числа 30 сот. (15 коп.).

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: **Омелян Бачинський.**
Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege, Tür 19. Адміністрація: Tür 6.

II. рік.

Відень, 26 вересня 1915.

Ч. 33—34.

Українці — Болгарам!

Сими днями обходила болгарська нація велике національне свято: тридцяті роковини з'єдинення Східної Румелії з новітньою болгарською державою. Нова Болгарія, утворена зразу не без розмислу в розмірах першої ліпшої російської губернії, подвоїла ся через прилучення Східної Румелії, що дало їй спромогу змогутніти та стати осередком, до котрого стали тяжіти й інші болгарські провінції Туреччини — Македонія й болгарська часть Тракії. Отсе злитте обох частин Болгарії з обох боків Балкану дало основу, що уможливила Болгарам опісля проголосити їх повну державну незалежність, проклямувати Болгарію царством і геройську пробу з першої балканської війни з'єдинити в одно всіх Болгар, — пробу, що так несподівано скінчилась для Болгар ампутацією Македонії та Добруджі. Тридцяті роковини злуки Східної Румелії з Болгарією се справді велике національне свято, — свято об'єднання великих частин болгарської нації, пригадка чималого ступня в розвитку болгарської державности на дорозі до здійснення ідеалу національно-державного з'єдинення Болгар.

Нема мабуть другої нації в Європі, котра в се велике свято Болгар з такою щирістю і з таким зрозумінням засилала-б Болгарам свій привіт, як українська нація. Еволюцію, котру Болгари вже переважно перебули, готовлять ся Українці саме перебувати, — причім на своїм визвольнім шляху стрічають ся вони з тими-ж самими супротивниками, що ставали в дорозі і національно-державному з'єдиненню Болгар. Вся „визвольна“ політика Росії супроти Болгар повторює в цілости таку-ж політику Московщини супроти України. І тому українська нація, що з подивом і справдішньою, неложною симпатією глядить на скорий розвиток відродженої Болгарії як на кля-

сичний примір національно-державного визволу поневоленої нації, — тим краще розуміє ворухення болгарської душі, так близької політичній психіці української нації.

І ще одна риса вяже нас з Болгарами та дучить нас з ними вузлами справдішньої симпатії. Се демократизм Болгар, — демократизм у думанню, соціяльнім укладі суспільности та в усій їх політиці. Ми, Українці, по своїй ідеології також демократи та в щирім, людянім демократизмі, що визволить укриті сили української нації, бачимо свою будуччину. Болгари зачали свою новочасну державність майже тільки як нація селян, витворили свою високо патріотичну інтелігенцію та створили здоровий національний організм. Се дає нам, Українцям, що вже сьогодні маємо доволі здіференціоновану суспільність з останками аристократії, зародками буржуазії й доволі численними кадрами інтелігенції, запоруку нашої певної будучности. Як взірць такої будуччини України Болгарія найсимпатичніша нам з усіх славянських країн.

Звідси подібність історії і інтересів, а слідом за тим й ідеологічна близькість Болгар до Українців і є тою основою, на якій виросла жива симпатія Болгар до наших визвольних змагань під теперішню історичну хвилю. Вдячні Болгарам щиро за їх симпатію до справи здвигнення української держави, віримо, що межі будучою Україною, котра скорше чи пізніше повстати мусить, і „Великою Болгарією“ повік істнуватимуть ті братерські почування, які ми сьогодні маємо для Болгар.

В тридцяті роковини великої національної події в історії нової Болгарії кличемо до Болгар з цілого серця:

Нехай живе об'єднана Велика Болгарія усіх Болгар!

Біла революція й її кінець.

Як ще російська офензива робила добрі поступки, то крім соціальних демократів усі російські політичні партії були дуже вдоволені; засідання „петроградської“ Думи відбувалися серед ідилічного супкоюю і серед хмар похвального кадила про могутність, непобідність Росії, про її вселюдсько-визвольну місію і т. ин.

Але в маю воєнне щастє повернуло ся до „матушки“ Росії спиною. В міру того, як російська армія подавала ся назад і під напором союзних армій в правдивім пополоху спішно опускала не тільки чужі зайняті землі, але й в руки центральних держав передавала поневільно клопоть за клаптем російсько-державної землі, — зникав супокій і вдоволення серед московського суспільства, мовкли похвальні гимни, гасли кадилиці, а голос ропоту ставав щораз сильніший, обіймав щораз ширші круги.

В тих критичних хвилях зважило ся російське правительство скликати Думу. Царь заявив, що хоче „послухати голосу російської землі“, а правительство бажало притягти до роботи Думу, щоби тим способом і Думу зробити співвідвальною за невдачі на полі бою.

Але московські політичні партії не такі вже наївні, як думав собі Горемикін і товариші. Що инше деклямувати гарячі фрази про єдність цілої Росії й охоту разом з усіма йти проти ворога за „святую Росію“, а що инше покори-стувати ся доброю нагодою, аби захопити власть у свої руки.

Октябристи, кадети, прогресисти гадали, що вже вдарила їх година й на них прийшла пора правити долею Росії. І коли союзні армії виточували проти російських військ і твердинь гармати найбільшого калібру та з небувалим успіхом брали одно по другім найсильніше укріплені місця, — московські опозиційні партії виточили собі гармати найбільшого калібру проти твердинь дотеперішнього ладу в Росії.

Почала ся біла революція. Під густим огнем політичного острілювання падали одна по другій твердині дотеперішнього наші абсолютистичного правління: упав Сухомлінов, Маклаков, Саблер.

Позиція правительства сильно захитала ся... Горемикін утратив більшість у Думі. З корабля, що потопав, перші втікають щурі, з рядів правительственного бльоку втік гр. В. Бобрінський, Савенко й тридцять поменчих щурів-націоналістів.

Біла революція почала тріумфувати.

Дня першого серпня зійшла ся Дума. Новий міністер війни Поліванов говорив, правда, майже так само бундючно, як повалений Сухомлінов, але мусів заповісти, що Варшава впаде нині—завтра й дійсно показав ся ліпшим пророком, ніж керманічем російської оружної сили. Впала Варшава, впав цілий десяток інших твердинь.

Думою заволодів ключ: Проч з цілим правительством! Представники московського міщанства завели такий гамір, що аж стіни таврійської палати здригнули ся.

Нехай теперішнє правительство уступить. Нехай міністрами стануть представники купців, фабрикантів, великої земельної власности — проч з бюрократами!

Утворив ся лівий блок і зібрав 260 голосів у Думі: октябристи, кадети, центр, прогресисти і тридцять прогресивних націоналістів Бобрінського та Савенка.

Лівий блок висунув на перше місце два кличі: Проч з нездарним правительством бюрократів, нехай прийде парламентарний кабінет, „війна аж до повної побіди“! Розуміть ся, думські міщанські партії хотіли парламентарного кабінету, бо се дає... міністерські місця; російське міщанство хоче війни „аж до побіди“, бо се дає... мільонові зарібки на воєнних доставах. Тим більше тепер! Промислове Польське Королівство відпало від Росії; петербурзьким і московським купцям і фабрикантам забрали союзні армії конкурента, тож обі столичні городські думи й купецькі зїзди, ну й власники широких пшеничних ланів і фабриканти оружя і торговці шкір і ті, що доставляють сукно, й ті, що роблять консерви, — всі в патріотичнім одушевленню готові війну консервувати „аж до побіди“.

Але в патріотичнім лівім бльоку найшли ся ще й такі, що все мали повну губу ліберальних, поступових, демократичних кличів. Тому програма лівого бльоку мусіла бути прикрашена деякими домаганнями з „юних днів — днів весни“. Ся програма обіймає десять пунктів і має врятувати Росію від воєнного розгрому так, як десять заповідей божих рятує людину від пекольного вогню: 1) Утворенне одвально перед Думою правительства з осіб, які мали б довіре в краю, і відновлення персоналу провінціальної адміністрації; 2) Приложенне у практиці політики, яка привернула б єдність й усунула спори між народностями та класами в державі (!!); 3) Увільнення всіх покараних з політичних і релігійних причин і привернення їм прав; 4) Скорє розслідженне питання автономії Польщі (!!); 5) Знесенне „черти оседлости“ для Жидів; 6) Мирова політика супроти Фінляндії; 7) Привернення „малоросійської“ і робітничої преси; 8) Привернення робітничих товариств; 9) Законне рівноуправненне селян; 10) Остаточна заборона алкоголю.

Програма, як бачимо, широка, бо від міністерського стільця аж до шинку, але деякі її пункти просто зворують! От хочби „усуненне спорів і привернення єдности між класами“, хочби досліди над питанням автономії Польщі, хочби розвязка українського питання через привернення „малоросійської“ преси... Щастє, що союзні держави увільнили блок від томливих дослідів над автономією Польщі, маємо надію, що й українське питання розвяжуть побідні армії не „малоросійською“ пресою, а оружем, а тоді нехай собі панове з лівого бльоку роздумують досхочу над „приверненням єдности між класами“, тільки не завидуємо їм такого роздумування, як що мав би бути здійснений десятий пункт їхньої програми й алкоголь мали би заборонити, бо по тверезому думати над такими задачами — се що найменче смішно.

Ось з такою програмою виступила московська біла революція. Для революційности сеї програми найбільше характеристична відповідь Горемикіна. Сей первовзр московського реакціонера заявив панам з лівого бльоку, що правительство з принципіальної точки погляду не мало би нічого сій програмі закинути, але здійсненне програми вимагає довгого часу, а тепер пора нагла й нема способу переводити такі реформи. Отже й Горемикін принципіальний революціонер!

Російське правительство перечислило ся. Воно гадало, що вистане пожертвувати декількох найбільше обтяжених

міністрів: Сухомлінова, Маклакова, Саблера, а вже за цю ціну притихнуть голоси міщанської опозиції і давня більшість попре становище правительства. Правительство не брало в рахубу, що такі хитруни, як Бобрінський і Савенко, опустять його. Бобрінський і Савенко — се ті самі, що разом з Николаєм Николаєвичем перли до війни, се ті самі, що по здобуттю Галичини кинули ся, як голодні вовки, на сю австрійську провінцію, аби як найскорше й найуспішніше заводили російські порядки, щоби нищити все, що нагадувало свободу, рівноправність, правовість. Коли-ж ціла ся розбійницька та рабівницька політика потерпіла крах, хитруни перші з неї видістали ся, обмили руки та зложили вину на правительство, з котрим ще так недавно жили в любовних зносинах і спокушували до багато тяжких гріхів. Наслідком утечі тридцятьох націоналістів правительство втратило більшість у Думі, за цю ціну прогнання декількох міністрів не дали ся купити опозиційні партії і так по одним боці стало правительство, — по другим більшість Думи. Почали ся змагання. Вигляді перемоги хитали ся. В Думі проголошено дуже гострі промови з тяжкими обвинувачуваннями проти правительства. Здавало ся навіть, що перемога хилить ся на бік опозиції, що біла революція побідить, що міністерський кабінет парламентаризуєт ся, що Росія сконституціоналізуєт ся...

Але старий реакціонер і новоспечений „революціонер“ Горемикін не засипляв справи. До переговорів з опозицією вислав п'ятьох членів кабінету, а сам поїхав до царя в головну воєнну квартиру й там виведив указ, яким відрочуєт ся Дума.

Переможцем вийшов Горемикін!

Таврійську палату обставлено поліцією і військом і відчитано указ про замкнення Думи. Опозиція перечеислила ся. Рахувала на то, що правительство, попавши в таке скрутне положення наслідком воєнних невдач, подасть ся назад. Рахувала, що в безпощаднім приступі проти правительства повалить і його останню твердиню, президента

міністрів Горемикіна. Але показало ся, що ся твердиня має дуже сильну опору в найвищій місці, у царя-батюшки.

Пробувала ще біла революція й особистої стрічі з царем. Око до ока хотіли поговорити з царем ті, що нетерпляче бажають стати царськими міністрами „з довірем народу“. І їздила депутація опозиції до царської квартири, але вернула з довгим носом.

Думу замкнено. В слід за тим арештовано соціалістичного депутата Чхеїдзе й 17 його товаришів. В Петрограді, Москві, Києві й по інших більших містах пішли масові арештування.

Розчаровані „білі революціонери“, котрим привиджував ся вже міністерський портфель, стали збентежені, як той, кому пташка викуркнула з долоні, і зібрали ся на... раду. Радили довго й потайки. Урадили зробити „демонстрацію“, зложити мандати, вислати цареві меморіал і т. п. Але вже на другий день роздумали ся і почав ся відворот. Нині приносять денеші, що не буде зложення мандатів, не буде демонстрації...

В понеділок 21 вересня збираєт ся у Москві конгрес земств і міських управ. В конгресі мають узяти участь й опозиційні думські депутати. Підождемо, яке становище займе конгрес. Чи біла революція ще більше побіліє і бліда від безкровности та безсилля заверне, — чи може переменить ся у червону й Росія спалахне бунтом, — нині важко сказати. В кождім разі в Росії кипить і кітлуєт ся, — нутро Росії криє в собі великі несподіванки й може бути, що могутний молот союзної офензиви викреше іскру, від якої спалахне Росія, аби в огні революції відродити ся і перетворити ся. А може під ударами того молота розлетити ся у порох і дрібязки.

В кождім разі не „біла революція“ і не гострі промови в Думі, навіть не десятеро домагань опозиції, а власне побіда союзних держав може принести народам Росії, а в першій ряді нам, Українцям, краще завтра. Тому нехай бе молот!

В. Темницький.

Українське питання в Думі.

Державна Дума відрочена аж до падолиста. Праця її перервана. Як доносять часописі, опозиційні послі в числі 150 удали ся до Выборгу, щоби заснувати там конвент рятування Росії, але градоначальник Выборгу не дозволив їм вступити до міста й вони були приневолені вернути назад до Петербурга. А разом з тим у Петербурзі арештовано 17 радикальних і соціалістичних послів з Чхеїдзе на чолі. Думі таким робом уряд не дуже подобаєт ся і то цілком зрозуміло; думська більшість, що всіма можливими засобами допомагає урядови провадити почату ним криваву авантуру, не може повалити сучасного уряду. Образу, зроблену народньому заступництву відроченням Думи, намагаєт ся уряд осолодити досить нерішучо висловленою обіцянкою дати амнестію політичним в'язням і перевести деякі з жадааних поступовим бльоком реформ. Але ми можемо бути переконаними, що думські промови в оборону пригнобленого українського народу найменше узгляднить.

Та сї промови видають ся нам інтересними перше тому, що показують світові ту страшну неправду, яка дієт ся великому українському народові в Росії, а друге тому, що свідчать про відношення думської опозиції до українського

питання. До речі треба замітити, що в дебатах по сьому питанню не поведено помітної межі межі справами галицьких і російських Українців, отже можна думати, що Росіяне, побувши в Галичині, нарешті переконали ся, що там живе той самий нарід, що й на Російській Україні. В Думі знайшла собі між иншим оцінку й „культуртрегерська“ діяльність панів Бобрінських Олексія і Володимира й єпископа Евлогія. Останній, виправдуючи ся від закидів зроблених йому з думської трибуни та в пресі, заявив урочисто, що не він зманив з Галичини тисячі українських селян, що голодні і холодні мандрують тепер, як цигане, лісами Волині, а уряд повелів їх вивеакуувати з Галичини.

Російську політику в Галичині характеризує в Думі дуже коротко, але досить яскраво Суханов, кажучи: „В здобутій Галичині заведено зараз у поліційній дорозі націоналістичну систему урядовання“.

На „День“ наложено грошеву кару 10.000 рублів за невинну новинку. „30 мільонів Українців засуджено на мовчанку, хоч про українське питання розписують ся усї часописі Росії“. Значно гострійше виступив на тім самім засіданню з 10 вересня в справі українського пи-

тання соціальної-демократ Чхеїдзе. Він зажадав відвічальності цивільного губернатора Галичини графа Бобринського, який без жадної відповідальності скаженів довгий час у Галичині. „Тисячі українських народніх шкіл“ — казав Чхеїдзе, — „і багато українських гімназій, семинарів і товариств позамикав він зараз. Він видав гасло: Хто не православний, той не Москаль — і загнав тисячі людей на Сибір. Коли Бобринський від'їздив, натовп народа свистав йому на здогін“. До сього треба ще додати, що втікши зі Львова до Бродів, Бобринський збожеволів на релігійнім ґрунті і його вивезено до Києва.

В національних справах зрештою показав ліберальний бльок, що він не так далеко йде, як соціальні демократи, бо „Рѣчь“ доносить таке: „Бльок Думи розпочав свою діяльність від того, що відкинув внесеній соціальними демократами та сільською групою законопроект у справі знесення всіх народніх і релігійних обмежень, уважаючи його за задалекий. В думі внесено інтерпеляцію у справі переслідування української преси. Інтерпеляція підносить, що рівночасно з війною розпочала ся політика переслідувань, котра головню звернула ся проти української культури. В Галичині та на Україні замкнено 14 часописей, так само в Києві, Полтаві та Харкові заборонено видавати українські часописі. Багато осіб переслідувано та за дрібні провини запроторювано в Сибір, головню Українців, котрим закидувано, що є „мазепинцями“. Цензура в Києві заявила, що вибила

година з українством основно порахувати ся.“ Соціальної демократ Скобелев навів цілий ряд випадків гноблення преси правительством. „З робітничою пресою покінчили ще перед війною і взялись за так звану „інородчеську пресу“. По українській пресі зостала ся тільки одна згадка. Понад 20 періодичних видань замкнено зразу в Києві, а потім в інших містах. Розпорядком російських властей на Україні і в Австрії друкувалось усе російською, польською і румунською мовою, тільки не українською, очевидно тому, що би не було ніякого сумніву в тім, яку мову предків і віру батьків шанувати урочисто приобіцяла російська влада“. Навіть бібліотека Думи не має права предплачувати заграничних газет.

Як довідуємо ся з „Vossische Zeitung“, українське питання було й одним з тих підводних камінів, об які розбив ся думський корабель. Ся часопись доносить, що розпущення Думи осягли в царя реакційні міністри, лякаючи його розвитком революційного руху, який нібито направлений не лише проти сучасного уряду, а й проти самого престола. Яко докази істновання такого руху вони навели домагання ліберального бльоку, який жадав відновленого дозволу робітничої преси та робітничих організацій, дозволу діяльності українських товариств і виходу українських часописей. На сі домагання в українській справі уряд відповів численними арештами в Києві. Під сим оглядом думські дебати в українській справі дали поки-що Українцям досить болючі наслідки.

Лист Катрусі.

*Прости, мій милий, що я тобі вчора
Лист з так сумною піснею післала.
Брат вже пішов до війська, мати хора,
Я, бачиши, довго-довго в ніч не спала,
Вікном від піль на мене смуток віяв;
Що було радости в душі, то геть розвіяв!*

*Думала я собі: нема на світі
Ніщо нетлінного, ввік молодого.
Червак живе і в найбуїнійшій квітї,
Підважє скалу, — яких там хробів много!
Засієши лан, — а град нежданно мене.
Оттак на нас тепер та буря суне.*

*І пригадав ся рік, який з тобою
Я на селі так гарно пережила.
Любов життя вв'язала нас з собою,
Ти працював, боров ся, я, що сила,
Старала ся тобі в роботі помагати.
Де не полянь в селі, — наш слід пізнати!*

*Колись тут хлопці, оттакі маленькі,
Як ті горобчики, як ті писклята,
Прийшли і кажуть: „Будьте ласкавенькі,
Порадьте нам. Ми хотїли би до брата
Вашою йти, до тих стрільців, що бють ся,
Можє їм там такі, як ми, здадуть ся.“*

*„Такі, як ми!“ — А то таке, мій Боже,
Мале, дрібне, тоненькі рученята.
Нї, кажу, хлопці! Вичекайте! Можє
З весною або на Зелені свята*

*Потрібуватимуть вас там у полі,
А тепер йдїть, ростїть, мої соколи!“*

*От бачиши, милий, вислїди роботи,
Зерно, яке разом ми засївали.
Мали-б його тепер знїйти слоти?
Гради і тучі зруйнувати-б мали?
Мали би ниви нашї й оболонї,
Як тїк, московські стратувати конї?*

*Отсе питання не йде менї з ума
І безнастанно збентежує душу.
Але я знаю: смуток, нїби чїма,
Вляпть і нищить, а я — жити мушу,
Я мушу свого села пильнувати,
Ви там, в розах, нам місце біля жати.*

*Тоже будь спокійний! Я тут до останка
Помишу ся і буду вартувати.
Спокійний будь! Я не піду, як бранка,
Ворога дітям не буду я мати,
За переможця возом на чужину
Не побїжу. Як треба, — тут я зину!*

*А лист сумний, коли тобі напишу,
То знай, — це смуток не от міра сего.
Нїч, самота, а я сиджу й колмишу,
Мов у колісцї дитини „від него“.
Тї нашї мрії, то щастє, що снить ся,
А сум, як пісня, вєть ся, вєть ся, вєть ся,*

Гень аж до Тебе!

Богдан Ленкий.

Російський відворот.

Місце постою I куріня У. С. С., вересень, 1915.

(Зміст: Як виглядають сліди російських військ. Згарища та рабунки. Чи є проти них спосіб? Снопи й діти. Радість на руїнах. Чи дзвонять тепер дзвони на галицькій Україні? „Z dymem pożarów“... Одна політична рефлексія на основі безпосередніх вражень).

Мабуть не багато дивніших противенств може собі представити уява людини, ніж ті, що лучать ся з відворотом російських військ.

Руїни, згарища й попелища значать сліди утечі армії царя, що йшла „визволяти“ галицьку Україну. Тай ґрунтовно-ж „визволяла“ вона її. Від майна й здоровля і життя. Навіть снопи мужицького збіжа на полях спалені. Понуро виглядають ті розмірно невеличкі чорні сліди згарищ на місцях, де стояли копи. Далеко понурійше, ніж навіть згарища міст і сіл. Маєть ся подібні вражіння, як при огляданню трупів дорослих людей і дітей. Оба вражіння жахом проймають душу. Але при огляданню діточих трупів сильніше від жаху звенить струна жалю, що немов говорить: вони ще не нажили ся на світі...

Спалені снопи на бідних мужицьких нивах, межами покрайних. Понурі свідки дикости царських військ. Від часів жорстокого завойовника Ірляндії Кромвеля не бачила Европа систематичного нищення навіть плодів на полях.*

Царські війська зрабували також основу селянського господарства—худобу. Без милосердя виганяли все, що знайшли. Заплакані селянки оповідали мені, що й козаки та салдати забирали навіть останню корову споміж дітей, котрі з плачем відпроваджували свої кормительки. Був тільки один спосіб охоронити ся перед рабунком: більший хабар. Але й сей спосіб не все був певний. Бо царське лицарство й гроші брало й худобу забирало.

На полях лежать іще тут і там недохоронені трупи людей і звірят. А перед нами вють ся під темними, дощем навислими хмарами, лїниво підіймаючи ся вгору, стовпи чорного диму. То російські війська „увільняють“ під зиму населення галицької України від усякого захисту й можности прожитку. Просто важко представити собі, що буде з тим населенням, як держава скоро не прийде йому з помічу. Воно очевидно вигине в полі та серед руїн і зрабованих осель.

А тепер представте собі на тім тлі чорної нужди й обтертих сліз веселі звуки музики й ликующий народ. І та веселість зовсім не удана. Вона щира, до сліз щира. Радують ся бідний народ, що забрали ся московські „освободителі“ галицької України. Ся радієть на згарищах і руїнах, серед

* Незвичайно присмно вражає уважливість українських стрільців, котрі, як навіть мусять зі стратегічних причин усунути копи на полі, не нищать їх, тільки переносять на інші місця і знов укладають.

осінної слоти, під хмурним небом така дивна-дивна. Мабуть небагато дивніших подій можна зустріти в життю.

Московське роззвіріле козацтво затратило вже останки людських почувань. Воно вбиває на полях навіть ранених санітетів. Обурення на козаків між нашим стрілецтвом величезне.

А що найсильніше за московського наїзду зробило вражіння на наш народ в увільнених околицях? Розумієть ся, крім його власного зубожіння. Для мене було се зразу несподіванкою. А прецінь, як вдумати ся в се питання, відповідь не дуже здивує. Бо той гноблений чужою навалою народ муєв мати якийсь збірний вислів свого жалю. І тому найсильніше зробило на нього вражіння — забрання дзвонів з його церков. У кождім селі і містечку й місті, яке я переїздив, оповідали мені селяне й міщане між першими своїми болями, що „Москаль забрав наші дзвони“. А вони так сподівали ся радісного гомону тих дзвонів на знак освободження від „освободителів“. Я зустрічав ся з формальними легендами, наборзї створеними, що мовляв тут або там наше військо відбрало від Москалів дзвони сеї або тої церкви й незадовго поставить їх на своїм місці. Особливо жіноцтво перейняте сею справою. Воно з власної ініціятиви й докладно описує, як Москалі здіймали дзвони з дзвіниць і церковних веж, як дзвони падали нераз на землю і розбивали ся, як часом удавало ся сховати перед Москалями який менший дзвоник.

Скільки-ж тут ріжноманітних релігійно-національних причин складаєть ся на заінтересованне населення загальною справою! З тим лучать ся численні випадки відмови присяги на вірність російському цареві.

При сій нагоді слід звернути увагу теоретиків т. зв. лівих партій на необробленне питання про значіння церкви в нашім національнім життю. Ся прогалина в нашій політичній теорії становить одну з найбільших недостач її. Застерігаю ся отсим проти підсування мені якихсь тверджень у сій справі, хочу тільки звернути увагу на значіння сеї справи; досі національні рухи майже всі були оперті о свою церкву. Пригадую тут тільки історію відбудови балканських держав, історію боротьби Ірляндії, Польщі.

Зовсім неприпадкові слова чудового своїм болем польського гимну:

„Z dymem pożarów, z kurzem krwi bratniej
Do Ciebie, Panie, bije ten głos“...

В часі великих переверотів ломлять ся ріжні інтереси народніх мас, остають у своїм триванню тільки найсильніші. До них належать релігійні. Се факти, з якими треба числити ся.

Др. Осип Назарук.

З листу до мами.

*Мамо моя! За час, за годину
Свиснуть кулі, загралот гармати.
Може вийду цїлий, може згину, —
Хочу твоє опрощення мати.*

*Ти не мійбай ся, рідна, на мене,
Що пішов, не противившись з тобою.
Подивись, яке листе зелене, —
Прийде буря й — понесе геть з собою!*

*Я не годен був, мамо, дивитись
На твої жалі і на сльози криваві
І не годен був в хаті лишитись,
Коли інші бороли ся в славі.*

*Била північ... Місяць... ясно, як в днину.
Ах, як тяжко було вийти з хати!...
Мамо! Кулі! Чи верну, чи згину, —
Хочу твоє опрощення мати. *Б. Ленкий.**

Дзвони.

Московські війська втікали.

Ночами видно було червону луну, в днину дими закривали сонце. Їдкі, густі, великі. Чути в них було спалену солому, перетлілий волос і шкварене м'ясо. Зойки та плач нещасливих людей летіли в світ, як туча, роси дрижали, як сльози.

Московські війська втікали.

На приходстві в Кононівці треба було замикати вікна, бо саджа, навіть перетлілі кусники одєжини летіли з вітром і чорною верствою вкривали постіль, біле, занавіси. Дихати не було чим. Луна кріпшала, дими стелили ся все близше. Казав би ти, пекло відчинило свої челюсти, щоби проковтнути світ.

Отець Савишин біг що години з приходства під церкву, ставав на кам'яних сходах або вилазив на дзвіницю і дивив ся. Видно було на кілька миль довкола, бо церква стояла на горі. І за кожним разом вертав домів сумніший і гірше неспокійний. Не брав ся його сон, не смакувала їда. Змарнів і поблід, лиш очі набрали більшого блиску. Силували ся перебити тую темряву, ті дими й пожежі і заглянути в небо. Що там на се кажуть?

Під вечір побачив на дорозі вози. Довгою, сорокатою гадюкою вили ся з сусідного містечка до повітового міста: коні, люде, товар. Вози були на двох і чотирьох колесах, з двома, трьома і чотирма кіньми, всілякі. На возах копичило ся різне добро, навіть убогі хлопські колиски, навіть невибагливі забавки діточі. Гнали, як зі снопами перед бурєю. Поруч возів салдати. Обідрані, покалічені, нужденні, — діди, що вертають з прощі . . .

Каламутна хвиля народів вдарила на нас, відбила ся і відпливає геть . . .

Отець Савишин задумав ся . . . Що тая хвиля принесла з собою і який вона намул по відпливі оставить?

За возами піднімали ся копоти, як хмари. Казав би ти, земля хоче туманами сповити ціле те грішне діло.

Нараз кілька возів відорвало ся і скрутило в село.

„Їдуть до нас! — подумав о. Савишин! — Грабувати, палити, що гарнійших людей вивозити з собою, як Татари.“

„Руйнуйте, паліте Сіон святий, Вавилону окаянні діти!“

З серцем, стисненим від болю, прибіг на приходство та замкнув ся у своїй канцелярії. Не робив того ніколи. З тривою дивила ся його родина на мовчаливі двері. Тимчасом у селі заклекотіло. Жінки й діти кричали, мов божевільні, ізди пробували ставити опір. Вийшли на тім найгірше. Кількох лежало з розбитими головами.

Село прибирало вигляд бовища. Зпід стріх вилетіли червоні когути. Пекло.

Отець Савишин вийшов. Був блідий, але вже спокійний, вже рішений на все. „Діла добрих обновлять ся, діла злих загинуть“ — твердив псалом Давида. В руках тримав хрест, символ Христової муки.

Діти й жінки підійшли до нього. Поблагословив і дав знак рукою, щоб остали.

Привикли до його кріпкого слова та не виходили з хати.

„Діла добрих обновлять ся, діла злих загинуть . . . Чужим богам не молимося, а Тебе благаєм: поможи нам, избави нас вражої наруги! . . . поборов ти першу силу, побори

й другу“ . . . говорив, переходячи через подвір'я, город і зелений сад. Хрестом благословив усе довкола.

Як прийшов під церкву, салдати злізали з возів.

Деякі поздоровили священика.

Один, побачивши хрест у його руках, підійшов, зняв круглу шапку й поцілував хрест і руку.

„Благословіть мене, пан - отче“, — сказав по українськи.

О. Савишин глянув здивовано, завагав ся, але перехрестив салдата. „Блаженний муж на лукаву не вступав раду й не стане на путь злого та з лютим не сяде;“ — говорив, впиваючи в нього свої розпалені очі.

Салдат похилив голову, мов винуватець; зітхав і перехрестив ся. Не знав, що з собою зробити.

„А ми до вас по дзвони“ — відозвав ся другий салдат, мабуть старший між ними.

„По дзвони?“

„Іменно по дзвони. Такий приказ дістали. Всюди здійснюємо. У вас дзвони тяжкі, здоровенні. Скільки пудів буде в тому черевачеві?“

Отець Савишин оторопів.

Ще вчора чув, що москалі вивозять не тільки людей, але й дзвони, та вірити не хотів. Так — не хотів вірити. Дурив себе, що то неправда, що то одна з таких тривожних вістей, яких ходило багато . . .

Як можна забирати дзвони? Та-ж се голос і совість села, його уста й серце! Чи вмре хто, чи вінчасть ся, чи пожар вибухне, вони перні голосять. Тіпять ся або плачуть, для кожної звістки мають инший голос, инші звуки. Якже на селі без дзвонів? Сумно, мовби заніміло село. Як мати над колискою, так дзвони над селом. Пильнують його. Цілі покоління родять ся, виростають і гинуть, леліють їх чистими звуками. Від дитини кожний зростаєт ся з ними та не може уявити собі села без дзвонів. Як сумно зробило ся, коли з початком боїв веліли відчипити шнурки й замкнути на ключ дзвіницю. Здавало ся, що дзвони, побачивши зі своїх високих місць ті пожежі, кривди й горе, стратили нараз мову і заніміли. Так висіли мовчки цілу зиму та кожний чекав тільки хвилини, коли вони знову промовлять, коли заспівають пісню побіди та мира, коли скажуть: „Слава во вишних Богу, на землі мир, а чоловікови благоволеніє“ . . . Й отсе тепер приходить ворог і хоче їх забрати. Ні, ні, се не може бути, се не сміє стати ся! . . . й отець Савишин говорив один псалом за другим, накликаючи всі небесні сили, щоб боронили правди на землі. А салдати забирали ся до діла. Розбили велику старосвітську колодку й сокирами стали відрубувати густе вязаннє дзвіниці, щоб було можна дзвони спустити на шнурах у долину, бо по дряхлих сходах знести їх годі.

Отець Савишин стояв під церквою блідий, з горючими зіницями, з хрестом у руках. Чув, як гострі барди гримали об дубові бельки, аж луск ішов кругом. Чув, як жалібно охали хрести й могили на цвинтарі, як від церкви відбивав ся глухий відгомін тої грішної роботи, як за кожним сильнішим ударом дзвони відзивали ся якимсь придавленим, зловіщим стоном. Мов просили, щоб їх не дати, бо не хочуть їхати в чужину, лиш хочуть лишити ся у вітчизні і служити людям і Богови: „Чужим Богам не будемо дзвонити“ — ка-

зали вони. Чув се отець Савишин, бо розумів їх мову. Чув, але порадити не міг.

Тих кількоро людей, що збігло ся довкола дзвіниці, що-ж вони значать супроти ворожої сили? За нами правда, а за ними сталь гостра й кулі! Нема вже правди на землі! — й о. Савишин став дожидати чуда. Воно може, воно навіть повинно стати ся, щоби зневіра не заволоділа над серцями народу.

А салдати рубали. Рубали всі, крім одного. Сей, що о. Савишина о благословенне просив, лежав тепер хрестом на кам'яній плиті перед церковними дверми й каляв ся.

О. Савишин глянув і ніби якесь далеке сяєво радости блиснуло в його душі... „Прозрять незрячі і повернуть на шлях свій рідний, шлях свій правий, повернуть з манівців, з неслави і до каміння припадуть батьківського тай обіллють його кривавими сльозами“ — потішав себе в думці...

А москалі рубали.

Вже найменші дзвони спущено по шнурах і приміщено поруч себе на возі, мов діти, котрих відірвано від родичів і наготовлено, щоби вивести в чужину та перетворити їх на яничар. Вже й середній більший виважено з дубової осади й корону його обмотано ланцями, щоби спустити в діл. Вже й до найбільшого добирали ся царські робітники, до того, що його салдат назвав зневажливо черевачем. Був се любимець і гордоці села. Такого дзвона не було ніде довкола, навіть у сусіднім місті, навіть у монастирі. Голос мав низький, повний, а лагідний, що не картав, а потішав людей, розбуджуючи в них віру в побіду правди й волі на землі — мов голос великого та „кроткого“ владики.

Кілька літ збирав о. Савишин добровільні жертви на той ювілейний дзвін, кілька літ радував ся мрією, як то він перший раз задзвонить. А тепер?... Ні, се не може бути. Прецінь той дзвін дзвонив на свято панщини, на Спаса й як святили прапор і як правили службу Божу за наших стрільців, аби славно бились і щасливо вернули. Прецінь той дзвін мав заграти тоді, як... й отцю Савишинови сльози блиснули з очей. Прорвала ся якась сердечна тама й повинь безбережного жалю, океан розпуки залив усе довкола...

А москалі вже обмотали ланцями великі росехи дзвона, мов якогось лютого бика за роги, та брали ся спускати його в діл. Але замало мали рук до такого великого тягару.

„Гей, ти там, чого вилупив очі, хапай за шнур. Підтримуйте криса дручками, прикотити зпід липи колоди. Нумо враз!“

„Лишіть!“ — роздав ся нараз пронизливий, неприродний крик. Всі оглянулись і побачили, як отець Савишин підняв хрест угору. Здавало ся, що росте, росте понад липи, понад церкву, до неба. Очі мав червоні від сліз, крізь котрі били іскри, як крізь зливу громи. Біле лице відбивало ся від чорних дубових дверей церкви, як місяць від хмар, і променіло. Відчинені уста дріжали й кидали словами, як громами: „Хто діткнеть ся того дзвону, — тому рука усхне!“ — кричав, добуваючи неймовірного голосу.

„Тягни, тягни! — верещав салдат, вимахуючи понад шиною людей своєю нагайкою.

„Хто зневажить його, оглухне! — лунало від церкви, а салдат наглив, грозючи царськими карами, нагайками й шибиницею.

„Хто дивитиметь ся байдужно на його упадок, той осліпне й не побачить світа Божого, ані власної жінки, ані рідних дітей!“

„Не слухайте попа, най кричить! — упоминав салдат. — А нумо враз, ану всі, як один; гей, дубінушка да ухнім — ух!“

„Хто не уступить ся зараз, не кине грішної роботи, на того мій проклін, проклін від Бога та людей, від церкви, вітчизни — чуєте — проклін!“

Не домовив, як ті, що під грозою нагайки взяли ся були дзвін зніматися, перестрашені грозою прокльону, нараз відскочили, мовби той проклін за хвилю мав спасти на них. Відскочили, шнурки та ланци рванули ся і пішли в гору, потягаючи за собою тих, що обмотали собі їх довкола рук, щоби наручнійше тягнули. Дзвін захитав ся, баламкнув кілька разів серцем і полетів у діл, розбиваючи в трісочки всі ті палі, колоди, бруси, весь той крам, що мав його з дзвіниці гень високо спровадити на російський воєнний віз. Упав і крисами зарив ся глибоко в землю, прикриваючи собою того, що проводив ділу руїни.

Довго чути було з поторощеної дзвіниці страшні, пекельні зойки та стони й довго під церквою на сходах стояв священник з хрестом, піднятим вгору, з лицем білим, як ярий віск, з очами, як похоронні свічки, й голосом різким, неймовірним говорив псалми, мішаючи їх і плутаючи з собою, як чоловік, що згубить слід у темряві. *Б. Лешкий.*

Приступ Степанівної в Карпатах.*

*Коло Туглі славні гори,
Порослі лісами;
Там вороги три місяці
Крились перед нами.*

*Там крили ся три місяці,
Лялась кров невинна
І задати історія
Ті гори повинна.*

*Гора Чирак і Маківка
Повік не забуді, —
Там Соколи бором ся
І Січи невнуті.*

*Там то приступом до бою
Гула Степанівна;
Не знайдець ся у Європі
Дівчина їй рівна!*

*Іде сміло, в руках зброя,
Панна, як лемія:
„Ідїм вперед, стрільці мої,
На вас — вся надія.*

*Ідїм сміло в бій завзятий,
То рідна земля!
Перед нами — ось дивить ся,
Як Москаль валить ся!“*

* Подаємо отсей вірш як зразок безпосередньої творчості й інтересний прицинок, як потрясаюча подія находити свій відгомін у народніх масах.

*Пшли сміло на багнети,
Маківку зайняли,
Полягло їх там сто сорок,
Свого доконали!*

*Впало ворогів там мною
І світ ся дивує,
Що незаний світу нарід
Москаля тратує.*

*Став сміло в ряди війська,
Іде на границі
І боронить так завзято
Рідної землі.*

*Іде бодро через поля
Та через руйни,
Прикрашує Історію
Неньки-України.*

*Рознесла ся по всім світі
Велика новина,
Що в бій ідуть з ясным крісом
Козак і дівчина.*

Глушок,

Козовий Стіп з Лапиши.

Галицькі „емігранти“ в Росії.

II.

Значнійший виселенський рух зачав ся від часів нашої офензиви на Буковині і на Прикарпатю, особливо на Покуття, і зміг ся з початком мая, коли зачала ся над Дунайцем безпереривна офензива наших і німецьких військ. Коли причини перших виселенських рухів лежали в адміністраційно-мілітарних й економічних причинах і були подиктовані переважно життєвою konieczністю, то новий переселенський рух був майже виключно примусовий. З виїмкою скомпромітованих москвофілів, що до купи з вшехполяками ріжного покрою мусіли забирати ся разом із своїми новими панами, не було певно нікого, хто-б добровільно покинув рідну хату й рідну землю.

Причиною сього примусового виселення була спершу сильна, що не перебирала в засобах, агітація російських цивільних, церковних і військових властей при помочи всіх чинників, а далі від червня заряджена військом примусова евакуація.

Російські власти від першої хвилі свого приходу на нашу землю старали ся зднати людність для себе не тільки всілякими обіцянками, але також ширенням неправдивих вістей про австрійську державу, управу, армію і династію і зогиджуваннем усього, що було людности передтим дорогим. Австрія була в Москалів предметом посяхвища; висмівало ся її порядки, її „кукурузників“ (себ-то ополченців), її „утечу в Альпи“, її уряди і т. и. Російські власти та жовніри безчестили й нищили державні відзнаки, не признавали „давніх“ австрійських документів і зорганізували на цілім окупованім просторі нагінку на „Австрійців“, а особливо на Українців, яких звичайно й називали австрійськими або германськими запроданцями. Посипали ся провокуючі плякати, де взивало ся людність, щоби тримали з Росією, бо Австрія уже розбита й ніколи вже не встане та не верне, розкидали ся сотки тисяч летючих листків і відозв до жовнірів, аби не йшли з Австрією, до народу, щоби став на службу російської армії і помагав їй вишукуваннем укритих австр. жовнірів, подаваннем ріжних інформацій і иншою підмогою, і до Поляків, аби своїм прихильним становищем допомогли Росії відбудувати польську державу. Російські власти були мистцями в видаванню і ширенню сеї огидної агітаційної літератури, яка переходила всі границі приличности й була обчислена на зломанне непохитної вірности місцевої людности австрійській державі і династії.

Особливо багато витривалих зусиль зуживали Москалі при помочи не так письменної, як устної агітації, щоби

підорвати в народі його глибоко вкорінене та безграничне привязанне до особи й родини австрійського цїсаря. Москалі розпускали поголоски про смерть Франца-Йосифа I, не вагаючи ся писати про се в своїх чорносотенних часописах, і ширили про австр. цїсаря і про його відношенне до селян і Українців всілякі нечужані вісти, яких навіть годі повторити. Про цїсаря говорило ся, що він зрадив нарід і „став на службу Жидам“: „ваш цар таки Жид“, впевняли салдати людей, „а зате наш православний.“ В Чернівцях, при чинній співучасті губерніяльного секретаря, відомого д-ра Геровського, видали російські власти в союзній друкарні, сховавши ся за видуманий підпис „православного Русина знад Прута“, окремиї летючий листок до „буковинського православного народу“, де побіч нападів на Австрію, „вигибаючих кукурузників“ і клятих мазепинців відважили ся напасти на австр. монарха нечужаним способом. Знаючи добре нахил народу до творення легендарних оповідань, оповідали темним людям, що австр. цїсар, умираючи, велів віддати Галичину „руському цареві“, щоби не дістала ся „кальвінови“ й „антихристиви“ Германцеви, що стоїть на службі чорта. Деінде використовували особу улюбленого невмирущого архикнязя Рудольфа й розповідали, що він став по боці царя, щоби вивести нарід із жидівської неволі.

Жидівське питанне грало загалом велику ролю в сих демагогічних агітаціях. Москалі жалували наших людей, що мусять служити Жидам-нехристам і називали австрійську державу „паршивою“; зате ставили Росію за взір, бо там Жиди не мають ніякого права до хлопа. Москалі при кожній нагоді заповідали, що Росія вижне Жидів і, показуючи добрий примір, взивали людей до рабовання жидівських домів і маєтків.

Взагалі захвалювали Москалі Росію як одну державу, де селянин має всі права, не знає пана й податкових тягарів і може вживати цілковитої свободи під опікою великої, непоборимої царської сили та під благословеннем православної віри. Селянам обіцвано усї неможливі благодати: землю і волю, усуненне панів-дідичів і Жидів, розділ панських і жидівських ґрунтів і знесенне податків.

Се нехтованне і зогиджуванне Австрії при рівночаснім захвалюванню російських порядків й обіцванню селянам найпринадійших річей вело ся не лише всіми чисто-російськими чинниками, але й їх підкупними або здеморалізованими помічниками москвофілами, все одно, чи се були „росз

ciwi starorusini“, чи польські націонал-демократи, чи вкінці румунські націоналісти.

Москвофільські діячі і „птенці“, скріплені мучениками в роді Дудикевичів, Бендасюків, Колдрів, Яворських, Геровських і и. помогали властям „усердно“ й робили настрої при помочи своєї відновленої преси, як „Прикарпатская Русь“ і „Голосъ народа“, які аж кишили від ненависних статей про все, що австрійське, українське та німецьке. В 1481 ч „Прикарпатской Руси“ з 25 падолиста (8 грудня) 1914 вітаєть ся „освободженне“ Галичини російським військом: „Сотни лѣтъ мы васъ ждали, русекіе орлы, сотни лѣтъ мечтали въ глубинѣ своей души объ этомъ чудномъ моментѣ, когда вы прилетите съ далекаго сѣвера и близкаго юга и однимъ взмахомъ своихъ сильныхъ крыль прогоните нашего па... а“. В 1491 ч. з 5(18) грудня містить С. Бендасюк статю „Развалъ Австріи“, де виступає проти австр. цїсаря, приписуючи йому „массовой убой“. В 1492 ч. „Прик. Руси“ поміщений портрет російського царя і статя „Боже, царя храни!“, в котрій бажаєть ся цареві дальших побід, а австр. цїсаря називаєть ся „поработитель, угнетатель и... чь“ (!). Така-ж сама статя: „Первый царскій день въ Галичинѣ“ („Прик. Русь“ ч. 1492). Про статі „Голоса Народу“ вже й не говорю.

Кацапи розбрили ся по селах, скликали „совѣщанія“, закладали читальні, школи, православні парохії і робили нагінки на Українців. Зачали ся відкриття читалень „общества имени Качковского“, яке ще перед війною побирало соймову субвенцію, і російських шкіл на місце знесених українських. Ті нагоди використовувало ся для русофільської пропаганди.

На відкриття зїздили всі можливі російські достойники, губернатор, генерали, військові команданти, православні „протоєреї“ і и., щоби своїм блиском притьмити простий нарід. На відкритте першої московської школи в Запитові, львівського повіту в січні с. р. прибули член госуд. думи граф В. Бобринський, інспектор Д. Чіхачев, начальник львівського повіту граф С. Ламедорф-Галаган і т. д., в селі повиставлявано по вищому наказу портрети наслідника-царевича й вел. князя Миколи Миколаєвича, а на урочистости співано многолітствіє цареві (диви „Знаменательный день“ в „Прик. Руси“ з 27 січня с. р. ч. 1540).

Так було й при інших нагодах. На відкритте читалень „Общества им. Качковского“ зїздив часто сам генерал-губернатор із своїм окруженнем, як приміром на відкритте читальні в Глинянах („Прик. Русь“ з 6 січня с. р. ч. 1510) і Жовтанцях (тамже 4/17 грудня 1914), де прибув також полковник граф Адлерберг. Очевидно всюди сипали ся промови, многолітствія, урра і т. ин.

Те саме, що „Прик. Русь“ і „Голосъ Народа“, робила між польською суспільністю нац.-демократична преса: „Słowo Polskie“, „Gazeta Narodowa“, „Śmigus“ і и. і їх політики та настроювали ворожо проти Німеччини й Австрії. Статі Грабського, Ignis-a, А. Кшечуновича й ин. ширили отверто нову орієнтацію, а часописи містили вейлякі протиавстрійські статі та звістки, між иншим про „кінець Австрії“, „австрійські звірства“, військові обекти, як прим. про краківську твердиню („Kraków jako twierdza“ — „Słowo polskie“ з 13 і 15 падолиста 1914, ч. 512 і 514)* і відозви російсько-польської орієнтації.

Ся їдь містила ся і в численних московських воюючих газетах (як „Кієвлянинъ“, „Новое Время“), що розходили ся і кольпортували ся по Галичині і Буковині. Що в них писало ся і на що позволяли собі кореспонденти в роді Д. Вергуна, вистарчило зачитувати його кореспонденцію „Устроєніє Галичини“ (Н. Вр. з 28 падолиста ст. ст. 1914, ч. 13907) з змістом, якого тут ні навести не годить ся, ні він на то не заслугоє.

Крім відозв і часописей пустили Москалі на підбій Галичини і цілий ряд брошурок, писаних у сильно підбурюючій тоні проти Австрії, українства й католицької віри. Відкладаючи до найближшої нагоди спис сеї „літератури“, згадаю найважнійшу.

Великою популярністю тішила ся книжечка Д. Вергуна: Что такое Галиція? (Петроград, изд. Лукоморье, 1915), яка — прикрашена багатьома ілюстраціями — вийшла двома накладками.

Цілу серію „воєної літератури“ того сорта випустили менше відомий, але не менше завзятий обединитель і спеціаліст від „Червонной Руси“, проф. П. Е. Казанскій: 1. Присоединєніє Галичини, Буковини и Угорской Руси (Одеса 1914. Стор. 20, 20 коп.); 2. Современное положєніє Червонной Руси. Австро-венгерскія звѣрства (Одеса 1914. Стор. 38. 40 коп.) і 3. Небольшой, но поучительный эпизодъ изъ области современныхъ галицко-русскихъ отношеній (Одеса 1915. 25 коп.)

Живу рухливість розвинув київський відділ „Галицко-Русскаго Общества“, який за короткий час випустив сїм усїляких брошурок, масово ширених по Галичині. Перші шість під заголовком „Русскій народъ въ Карпатахъ“ (Въ пользу русскихъ въ Карпатской Руси. Київ, 1915. Типогр. И. Кушнерева. Цїна 10 сот.) відносять ся до Галичини й Буковини: 1. К. П. Бельговскій: Лемки; 2. В. А. Лазаревскій: Галицкая Русь въ ея борьбѣ за свою національну самобытность (29 стор.); 3. Древнѣйшія эпохи въ исторіи Галицкой Руси, оказавшія вліяніє на ея современное состояніє; 4. Я. С. Становскій: Буковинская Русь; 5. Н. М. Муравьевъ: Русскій народъ — защитникъ православныхъ. Румыны и Славяне (24 стор.) і 6. О. О. Марковъ: Враги единства русскаго народа. Мазепинцы. Каинова работа (24 стор.), звернена впрост проти нас і незвичайно часто використовувана русофільськими та московськими часописями. Як 7 книжечка вийшла: Г. Н. Кичеевъ: Хомяковъ какъ представитель русскаго нац. самосознанія (16 стор.).

Инші брошури протиавстрійського й протиукраїнського змісту вийшли зпід пера: А. В. Бѣлгородского (1. Порабощенное Славянство. Въ Австро-Венгрии и Германии. Петроград 1915. Стор. 138. 1 руб.; 2. Галиція — исконное достояніє Россіи. Москва, Сытинъ, 1915. 15 коп. — крайно дурне); В. Ястребова (Галиція накануне великой войны 1914. Петр. 1915 — сильно протиукраїнське), С. К. Троицкого (Православіє, унія и католичество у Славянъ и Румынъ Австро-Венгрии. Петроград 1914. 70 коп.), нашого „приятеля

* Для прикладу статі проф. Грабського: Sprawa polska w obecnej wojnie („Sl. P.“, 1915, ч. 126, 127, 132, 217); Ал. Кшечуновича: Galiya od 1772—1914 г (тамже, 1915, чч. 64, 66, 68).

ля“ А. Погодіна (1. Зарубежная Русь. 1915. 60 коп. і 2. Славянський міръ. Политическое и экономическое положение славянскихъ народовъ передъ войной 1914. Москва 1915. 420 стор. 1 руб. 75 коп.), Н. М. Лагова (Галичина, ея історія, природа, населеніє, богатства, достопримѣчательности. Петроград, изд. Н. П. Карбасникова, 1915. Стор. VII+123,

80 коп. — протиукр.), А. Червинского (Галиція, ея прошлая судьба и настоящее положение. Рязань 1915. Стор. 37) й А. Петрова (Мадьярская гегемонія въ Угрії (Венгрії) и угорская Русь: 1. Мадьярській глобусъ на глиняныхъ ногахъ. 2. Горькая судьба Угроруссовъ. (1915. 25 коп.).

(Далі буде).

Др. Зенон Кузеля.

Німецька преса про нас.

(Брошури і журнали.)

В Мюнхені появилася інтересна брошура німецького публіциста д-ра Карла Нецеля п. з. „Самостійна Україна яко одинокий ратунок перед російською небезпекою“ (ст. 37, ціна 80 фен.). У вступі зазначає автор, що для німецького народу Україна є незвичайно важна через те, що її доля виказує безсумнівним способом остаточні, правдиві цілі Росії. Він заповідає, що хоче звернути увагу на „високо талановитий, століттями ганебно поневолений нарід, якого доля нині так особливо звязана з долею Німеччини й Австрії, що лиш його національна самостійність може їх охоронити трівало перед російською небезпекою“. Праця Нецеля складається з чотирьох розділів. В двох перших розділах порівнює він історичну роллю Австрії і Росії. Тут підносить він культурну місію Австрії, яка простує до того, щоби своїм народам дати таку підпору й забезпечення назовні, яку може дати тільки могутча держава, та протиставить сьому основи царської Росії, які полягають на гнобленню власних горожан і поневоленню чужих народів. У двох дальших розділах обговорює автор властиві причини й цілі світової війни. Обі отсі справи вяже автор тісно з українським питанням. На основі багатого матеріялу, використаного знаменитим способом, представляє він поневолення українського народу в Росії і виказує небезпеку, яку становить для деспотичної Росії український рух з своїм огнищем в Австрії. По невдатних пробах дістати Галичину в свої руки дорогою заміни розпочала Росія війну, яка по довголітніх плянових приготуваннях стремить виключно до одної цілі, „щоби здобути австрійську Україну та задавити цілий український народ.“ Автор стверджує далі, що в Європі доти не буде мира, доки Росія остане могутчою державою. Зробити її нешкідливою може лиш одно: відбудовання давньої української держави. „Доля Європи — каже він — урядила так, що нині лише самостійність старого культурного народу Українців обіцуює забезпечення нашому найвищому духовому доробкови та що через те вона стала конечністю в інтересі остаточного, найвищого гаразду всіх народів Європи“. Та не лиш охорона європейської культури вимагає безумовно самостійності України, але й сам про себе український нарід відний того. Автор вказує на високі прикмети Українців і кінчить так: „У такого народу, який в таким незносим поневоленню заховав таку свободу душі і завзяте до доброго, — у такого народу ми не потребуємо ніколи бояти ся, аби він надуживав своєї вибореної остаточної свободи для гноблення слабших народів. Сей нарід буде користати з свого місця під сонцем лиш на те, щоби уможливити своїм землякам житте, вільне від брехні і від неволі, житте, в яким служба людям стала службою Богу. Таке житте веде конче до витворення тої свідомости спільної звязи цілого людства, яка приготує тихо велике братерство всіх людей!“

Гарна брошура Нецеля кінчить ся додатком, в яким на основі праць українських письменників подані відомости про розміщенє, історію і культуру Українців.

Рівночасно появилася в Мюнхені друга брошура німецького письменника Еккегарда Остмана п. з. „Чужі народи Росії — її сила та слабість“ (ст. 28, ціна 50 ф.), присвячена переважно українській справі. Автор виходить з положення, що головну силу Росії становлять її чужі народи. Колиб удало ся отсі народи, бодай ті, що живуть на західній границі, відділити від Росії, тоді російська небезпека

скінчить ся. Автор переходить за порядком усі чужі народи Росії і задержує ся найдовше над українським народом. Яким і прозорим способом малює він відношенє Українців до Москалів і Поляків, докладно представляє давніші політичні зносини між Україною й Німеччиною та виказує економичне значінє України для Росії. На випадок, колиб удало ся розбити в сій війні російське царство, автор пропонує створити на першій місці самостійну українську державу так, як бажав сього в 1888 р. німецький канцлер, кн. Бісмарк. До брошури додана карта України.

Видана недавно також у Мюнхені брошура радника двору Ол. Барвінського п. з. „Австро-Угорщина й українське питання“ (ст. 44, ціна 80 ф.) містить ряд передруків статей автора, помічених давніше в часописі „Österreichische Rundschau“. Автор знайомить читача з українським народом, його історією, розвоєм і змаганнями та вказує на велике значінє України для відносин між Росією й Австрією. Основно малює автор русофільську пропаганду в Галичині, становище властей і Поляків до неї та зображує вкінці захованє українського народу в часі сучасної війни.

Визначний берлінський місячник „Preußische Jahrbücher“ помістив у зошиті за квітень широку статтю відомого з попередніх оглядів письменника Даніельса п. з. „Поляки“, присвячену в значній часті українському питанню. Обговорюючи польські проекти самостійної польської держави, які старають ся до неї заанектувати в більшій або меншій мірі українські землі, автор зазначає, що Українці досить сильні, щоби у такій державі ділати як розсаджуючий елемент, та пригадує, що український нарід домагає ся для себе своєї повної самостійности. Далі обговорює автор докладно українські публікації в німецькій мові про москвофільство серед Поляків.

Останній зошит місячника „Sozialistische Monatshefte“ приносить замітку п. з. „Українське питання“, в якій обговорено видані в німецькій мові брошури про українську справу.

Квітневий зошит місячника „Deutsche Revue“ (Штутгарт) обговорює в замітці про німецьке видавництво „Der Deutsche Krieg“ видану в ній брошуру д-ра Евгена Левицького п. з. „Україна, життєвий нерв Росії“.

Останній зошит (6./12) місячника „Die Tat“, що виходить в Сні, приносить п. з. „Українці“ передрук десятого розділу згаданої в однім із попередніх чисел „Вістника“ праці І. Стеффена — „Україна, Польща й Московщина“.

Визначний берлінський тижневник „Die Zukunft“ приносить у зошиті з дня 27 марта с. р. цікаву статтю віденського професора університету д-ра Моріца Бенедікта п. з. „Австрія яко передня славянська держава“, в якій автор розбирає історичне призначінє австрійсько-угорської монархії. Розглядаючи близкі внутрішні національні спори в монархії, зупиняє ся автор близше на польсько-українських відносинах у Галичині та характеризує їх таким незвичайно замінним способом: „Зовсім нерозумно провадили Поляки від століть боротьбу проти Українців. Аж до останніх часів шаліла ще та боротьба; доперва коли вистріл повалив намістника Потоцького, який висував проти Українців русофілів, почало в головах Поляків розвиднювати ся і прояснювати ся. Коли в 1848 р. граф Стадіон привіз до Відня українських селянських заступників, не найшов він яко „винахідник“ Українців ніякого зрозуміння; і мені (коли вільно малого політика

порівнати з великим) лучило ся те саме. Для мене було значінне укр. питання здавна яєне й я звертав на нього вже перед десятками літ увагу міродатних чинників. У моїй анонімній монографії „Політичні міркування безстороннього“ (Відень, 1883) сказав я: „Українці були тим молотом, яким Москалі наперед розбили польську державу, щоб її потім поломати на кусні“. Ще виразнійше підкреснув я вагу щасливого розв'язання українського питання в „Академічних Листах“ до міністра Гартля („Wiener Medizinische Presse“). Я підніс значінне українського університету, бо народ так великий і вірний державі, як Українці, не повинен ігнорувати духово до Росії; кожний розважний Поляк мусить витягнути з історії науку,

що істнуванне Поляків яко культурної раси, яка не потрібує конче бути зв'язана з державною самостійністю, може бути запевнене тільки через тісний, братерсько-приятельний союз в Українцями. Коли Поляки не хочуть признати Українцям навіть одної гімназії, то треба сумнівати ся про політичний розум провідників і проваджених. Поляк, який живе в роздорі з Українцями, є зрадником стану на своїм власнім народі. Тут нерозум стає національним злочиним. Нині прийшли Поляки до того самого переконання, яке я хотів створити ще перед десяти роками“. Очевидно се останнє твердження автора, на жаль, ще надто оптимістичне й передчасне.

Українські товариства й організації у Львові в часі російської інвазії.

В початках сериня виїхав др. Володимир Бачинський до Львова на декілька днів, засягнув там інформації в познайомлених зі справою людей про наші інституції й товариства й ласкаво поділив ся ними з нами. Згадані вістки доповнили ми подекуди даними, опублікованими в українських часописах.

Наукове Товариство ім. Шевченка. По вході російських військ до Львова салдати й офіцери - Українці купували багато книжок, а передовсім „Кобзаря“, кажучи, що хочуть умирати з Шевченком. Дня 22 вересня 1914 замкнули російські власти книгарню і забрали ключі. Поданне управи о дозвіл на дальше веденне книгарні полагодили відмовно. В другій половині лютого перевели в книгарні ревізію, а що не принесли з собою ключів, виважили задні двері і потім примкнули. При ревізії майже нічого не забрали, бо не видко ніяких шкід, і полишили всі книги до діловодства. Майже цілий персонал книгарні на війні. Книгарню провадить пані Панькевичева при помочи свіжо заангажованих панночок. Інтерес іде тепер досить добре. Купують переважно Німці українські картки, словники й німецьку белетристику. Управителя книгарні Дермаля арештували Москалі разом з нотаріальним кандидатом Михайлом Мочульським 23 грудня 1914 р. в помешканні проф. Грушевського в часі переводження ревізії. Обох їх на підставі засуду ще перед Великоднем вивезли до Симбірська. Підставою засуду був лист п. Грушевської, найдений у Мочульського при ревізії.

В лютім 1915 р. переведено ревізію рівночасно в бібліотеці, друкарні, переплетні, музею і в усіх льокаторів каменець Товариства Шевченка. З бібліотеки забрали невелике число книжок до цензури й ті книжки забрав правдоподібно до Росії делегат міністерства внутрішніх справ Драгомірецький. Щастем у нещастю було для бібліотеки, що її перенесено безпосередньо перед вибухом війни з „Академічного Дому“ до дому при вул. Чарнецького ч. 26, тому була невпорядкована й такою остала досі. Бібліотеку порядкує тепер др. Іван Крипякевич.

Музей Товариства по ревізії опечатали. З колекції гуцульських перетнів забрані що краці; щезли краці гуцульські топірці, старі кріси з музейної збірки. В колекції гончарських виробів побито деякі окази, так само писанки. Музей наглядає тепер артист Іван Труш.

Найболучійше представляєть ся справа друкарні. Дня 14-го надоліста оголошено приказ, аби всі львівські друкарні внесли прошенне о концесію. Не внести такого прошення значило наразити ся на конфіскату друкарні. Та здаєть ся, конфіскату сеї друкарні російські власти наперед постановили. Дня 25 грудня отримав її управитель письменно рішення від полковника Скалона: „не разрѣшается“. Переплетне Товариства, що від 5-го вересня не функціонувала так само, як друкарня, Москалі не інтересувались, тільки знищили все полотно.

Цензор Сухотін заглядав часто до друкарні з жандармом; чи нема чого цензурувати. А як прийшла памятна ніч з 17-го на 18 лютого 1915 р., коли саме зроблено облаву на львівських Українців, тоді зревідовано докладно й Товариство, його доми при вул. Чарнецького й „Академічний Дім“ — все від криш до пивниць. Шукали каблів і притім усюди повиломлювали двері, попусували замки й перевернули все до гори дном. А щоби ніхто не оглядав руїни, знову все позабавано й опечатано всі заведення Товариства — друкарню і переплетню, музей і бібліотеку з їх канцеляріями.

Дня 16 квітня російська жандармерія передала офіційно друкарню і переплетню штабовому капітанови Наркевичеві для друкування „Львовского Военного Слова“. З персоналу Товариства він не взяв нікого до роботи, мав „своїх“. Скористав тільки з готових засобів паперу, але так ґрунтовно, що навіть на ковертах з фірмами Товариства, на ковертах з фірмами наукових секцій і комісій вибивав фірму своєї редакції з державним орлом і пускав їх у курс, хоч замазана друкарським чорнилом фірма Товариства остала ся читка.

Редактор „Военного Слова“ змінив регулямін праць у друкарні, переносячи їх з дня на ніч. Перешукано всі закамарки друкарні, переплетні і маґазини. У зецерні перемішали всі роди черенок, яких не вживали. У переплетні бавили ся машинним ножем тим способом, що різали на кусні всі квітари Товариства й усякі записки. З бібліотеки й рукописей д-ра Ст. Томашівського зробили стирту сміття.

Втікаючи зі Львова, велів редактор „Военного Слова“ забрати з друкарні Товариства три найліпші друкарські машини. А що вже не було часу впорати ся з ними, вдоволив ся тільки найновішою. Останніх п'ять велів знищити. На щасте прикликаний машиніст демонтував їх так, аби потім дали ся легко направити. Деяку скількість шруб, які повикричували з машин, удало ся сторожеви друкарні видурити від салдатів. До взятої машини вибрав Наркевич найновіші черенки. Оставив помішані старші.

В канцелярії друкарні понищили й порозкидали акти, забрали підручний маґазин видань Товариства й ілюстровані книжки. Не найдено також поки-що скриптів, призначених для видань Товариства. Друкарню наглядає тепер дир. Криловський. За Наркевичем повезено всі бюрка, шафи, крісла з канцелярії Товариства, а властиво Наркевич виміняв їх тільки за декілька інших меблів, привезених звідкись до редакції „Военного Слова“. Страт має Товариство на кількадесят тисяч корон.

Що до „Академічного Дому“ при вулиці Суїнського, то по ревізії забрали до арешту на якийсь час майже всіх сторожів. В домі була касарня і салдати понищили все, навіть річи сторожів.

Інформації про Т-ство Шевченка давали пані Панькевичева й др. Ів. Крипякевич. Пор. ще статю д-ра В. Щурата в 37 ч. „Діла“.

Світова війна.

(Огляд подій від 14 до 21 вересня 1915).

На російському фронті на північ від поліських болот німецька офензива постунала дальше вперед.

Група армії Гінденбурґа дня 14 вересня між Двиною і Вілією віднесла значний успіх і взяла в полон 5.200 російських вояків, 1 гармату, 13 кулеметів і 17 возів з амуніцією. Опісля німецькі війська дальше перли вперед у напрямі на Вильну й Двинськ.

Армія Бельова, що йде на Двинськ, уже стоїть під мурами сеї твердині і вже взяла передні становища Двинська, що стоїть перед своїм упадком. Інші армії Гінденбурґа, а саме армія Ейжгорна маневрами, що загрожують окруженню Росіян, й армія Шольца та Гальвіца завзятим наступом здобули сильно укріплене місто Вильно й приневолити Росіян відступити дальше на схід. В погоні Німці осягнули лінію Медузки—Ліда—Соляне на Литві.

Через сю побіду Гінденбурґа становище Росіян на захід від Двини стало дуже тяжке та не до вдержання і російські війська будуть приневолені опорожнити цілий західний бік Двини та відступити на схід від сеї ріки. Загроженню Петрограду Німцями знову поступило о один ступінь наперед, а удержання кріпости Риґи стає на довшу мету неможливим.

Армія баварського принца Леопольда йде на схід поза лінію Нерадовичі—Деревнос—Добромишль. Армія Макензена поступає рівнож дальше на схід і зайняла вже губерньське місто Пинськ. Словом, армії на північ від поліських болот зближають ся до лінії Двини й Березини та загрожують з одного боку Петроградови, а з другого боку Київови.

Головна точка тяжкоти воєнних операцій минулого тижня була одначе на полудне від поліських болот, на волинським і подільським терені. Росіяне уважають сеї терен війни за важнійший, тут перенесли всю свою увагу, зібрали нові війська, які лиш могли зібрати, всі засоби артилерії, які вдало ся їм ще вивести з утрачених кріпостей, і багато амуніції і розпочали тут офензиву, щоби розбити полудневе австро-німецьке крило. Офензиву великими масами військ, ново покликаних до воєнної служби, розпочав генерал Іванов над Серетом; під її напором армія Ботмера мусіла відступити над Стрипу. Але сили Росіян скоро

вичерпали ся. Пустивши собі трохи крові, а не осягнувши ніякого успіху, Росіяне дня 18 вересня відступили знову над Серет, переконавшись, що австро-німецького фронту не зможуть проломити. Коли офензива на Поділля не вдала ся, розпочали Росіяне офензиву на Волині з Рівного в області волинського трикутника твердинь з великою силою. Але всі приступи австро-німецькі війська видержують, криваво відпирають і задержують свої становища на схід від Луцька та над Іквою.

Такі протиофензиви Росіян в останніх місяцях часто дучали ся, до них вже привикла управа австро-німецьких військ, знає, що рішаючого успіху не принесуть вони Росіянам, а являють ся лише щораз то новим доказом, що військова перевага все-таки по стороні противників Росії. Теперішня волинська офензива також скоро вичерпаєть ся і лише наново ослабить російську армію.

Для нас дуже важне то, що головний опір ставлять Росіяне на українській землі, що останніми силами боронять свого посідання української землі і доступу до Києва. Є се один доказ більше, що Україна для Росії питанням життя і смерті, що по втраті України й доступу до Чорного моря Росія перестала бути європейською могутістю. Російська верховна команда здає собі з того справу й навіть готова відкрити дорогу Німцям до Петрограду, а зате з усіх сил бажає боронити Києва. Однак мілітарна перевага австро-німецьких армій розторочить сеї плян Росії.

На сербській границі розпочинають ся мабуть нові операції, сим разом при участі німецьких військ від сторони Семендрії, то є в напрямі долини Морави, получения між Австро-Угорщиною і Болгарією. Нові гарматні стріли над Дунаєм означають мабуть початок рішаючих подій на Балкані, де нейтральні досі держави означають своє становище до воюючих сторін.

На італійській границі, як звичайно, безуспішні операції Італійців проти австрійських становищ. На французьким і дарданельським фронті не було ніяких важнійших подій. Обчислено тепер страти Англійців від початку війни до половини вересня на основі урядових лист втрат. Втрати ті є дуже великі, бо виносять 381.983 офіцерів і вояків, з того 76.000 вбитих, 250.000 ранених і 55.000 пропавших.

Посмертні згадки.

Гриць Бабій.

Гриць Бабій, український січовий стрілець, бувший ученик української гімназії в Тернополі, спочив на віки в чужій землі і в чужій домовині. Дня 13 с. м. відбув ся похорон у Відні з Вільгельмшеншпіталь на Отакрінґерфрідоф. Умер на сухоти, сю недугу пролетаріяту, яка між нашим інтелігентним пролетаріятом забирає таку масу жертв. Сиң незасібною міщанина власними силами перебував ся через гімназійні студії. Визначав ся замітним хистом, великою пильністю і високою ідейністю. Як гімназійний ученик брав живу участь у просвітній праці по читальнях. З вибухом війни вступив до У. С. С. і боров ся в декількох битвах у Карпатах. Наслідком трудностей воєнного походу грудна недуга розвинула ся до тої степені, що Покійного звільнено з служби при У. С. С. Приїхав до Відня і продовжав гімназійні студії, поки передчасна смерть не перетяла

слабкої нитки життя... На місце вічного спочинку відпровадити Покійного його шкільні товариші, присутні в Відні офіцери У. С. С., а від Української Боевої Управи попрощав Покійного надмогильною промовою місто голова У. Б. У. В. Темницький.

Станислав Віткевич.

У ворожім для нас таборі не стало людини, одної з тих нечислених, перед якими голову з пошаною годить ся похилити, — вмер Станислав Віткевич. Звісний маляр талановитий письменник і критик, людина буйної думки й великого серця. У штудії шукав чистих, благородних зворушень. Рад був охоронити її від тих дивацтв, до яких доводить артистів відокремленість від життя, від боротьби о поступ і кращу долю людини. Але з другого боку не хотів, аби та штука йшла на вислуги партійних змагань, вузьких програм, аби ставала „дівчиною для усього“. Хотів, аби була

чистим образом духових і фізичних переживань людини, незапорошеним пилом, що клубочеться за чередою, яка вертає з пасовищ.

Народні елементи в розвитку штуки ставив дуже високо, як щось здорове, свіже й природне. Мрією його була народня польська штука, але не та, що кормить ся чужими соками та збогачується кривдою поневолених народів, котрих на артистів не стати, тільки свідомо своєї окремішності народня творчість, що виростає з рідної землі. Задатки її добачав на Підгалю і в Татрах. Звідси хотів добути й на цілім краю поширити почуття польського стилю у життю і в штуці. Багато невтомної праці присвятив тому ділу. Його змаганням завдячують Поляки так званій „закопанський спосіб“ у будівництві, різьбі, килимарстві, в деревнім і металевім промислі.

Тим працям присвятив Покійник особну книжку „Стиль закопанський“, виготовив також дуже старанний модель польської хати, рисував плани, доглядав будівель, не щадив світлої поради.

Як письменник здобув собі славу збіркою знаменитих студій „Na przelęczy“, в яких виявив ніжне розуміння людини й природи, глибоку вдумчивість і велике знання. Гарно володів мовою і тішив ся великим поважаннем що найкращих польських письменників: Тетмаєра, Оркана, Серошевського, Даніловського й інших.

Як критик заявив студію про знаменитого польського маляра Яна Матейка, з історичною ідеологією якого не міг

погодити ся. Четверту частину сеї студії надруковано в Фельдмановій „Krytyki“ і вона викликала велике негодованне серед польських шовіністичних кругів. До книжки її не впустили. Віткевич глядів на артиста, як на апостола правди. Не міг зрозуміти, як великий письменник або великий маляр може замикає очі на гріхи своєї суспільности, або ще гірше, як може ширити серед неї несправедливі, грішні стремління. Таким кривим і каригідним змаганням вважав Віткевич войовничий польський імперіалізм, мрію про Польщу „od morza do morza“, по трупах Білої Русі, Литви й України. Він, великий польський патріот, хотів правдивої Польщі на своїй власній землі, серед власного народу, без людської кривди, без того великого гріху, який на свою совість беруть переможці й поневольники народів.

Знав історію, розумів її і як політик був би неодного загнав у дубину. Тільки в гуртка що найкращих земляків змагання його знаходили послух. Перед всепольською інвазією крив ся у гранітові Татри, а коли й там почало роїти ся від лицарів зпід хоругви Дмовського, виїхав над море до Льоврани лічити хоре тіло й знеможену душу.

Декілька літ мешкав у гостинниці п. Романчукової, звідки писав листи до краю, як наш покійний Драгоманів, і куди їздили на раду й розраду його знайомі й прихильники. Там заскочила його війна й до решти прибила. Помер 7 вересня в 61 році життя в Льоврані. Звідти перевезено його до краю і похоронено 17 червня в Закопанім. Туди й шлемо на його могилу свій щирий поклін і сердечний спомин.

Б. Л.

Вісти.

Австрійська військова управа в зайнятих польських та українських землях Росії.

В оголошенню головної пресової воєнної квартири находимо нарис організації австрійсько-угорської військової управи в зайнятих нашими військами територіях Польщі. На основі трьох договорів з німецьким правительством (Познань, 9 і 10 січня 1915 і Катовці, 22 квітня 1915) поділено цілий простір російської Польщі, здобутий союзними військами, на дві округи. В одній окрузі має бути німецька адміністрація, а в другій австрійсько-угорська. Австрійсько-угорська адміністраційна округа під начальством генерал-губернатора барона Діллера обіймає 24 повітів, а саме: Домброва, Ново-Радомск (враз з частию повіту Ченстохови й Велуня), Пйотрків, Олькуш, Мехів, Андреїв, Опатів, Ільза, Радом, Козеніце, Янів, Білгораї, Ново-Александрія, Замость, Красностав, Люблин і Любартив. До того має долучити ся ще три повіти: Томашів, Грубешів і Холм.

Для сих територій будуть найвищу законодавчу власть в імені цісаря виконувати начальний вожд армії і губернатор. Генерал-губернаторови, яким є генерал-майор Ерїх барон Діллер, а його заступником генерал-майор Кароль Люстіг-Преонсфельд, — що тимчасово перебувають у Кельцах, підлягають команданти повітів, які подібно, як колись було в Австрії перед розділом судівництва від адміністрації, а ще перед кількома роками в Боснії, рівночасно, тільки в окремих відділах, будуть виконувати власть судейську й політичну.

Подання можуть сторони вносити в обох мовах, себто в німецькій і польській. Автономні громади можуть послуговувати ся обома мовами як урядовими.

Команда австрійських військових залізниць має свій осідок у Радомі; командантом австрійських військових залізниць установлено генерал-майора Нарциза Шніцлера,

директора австрійської військової залізниці Банялюка-Доберлін.

Урядовою мовою австрійських команд і приділених їм цивільних урядників є службова мова австрійської армії, себто німецька. В зносинах з польськими партіями треба послуговувати ся польською мовою. Публичні оповіщення видаєть ся в обох мовах.

Громади й громадські суди мають вільну руку в виборі мови польської або німецької на урядову та в означенню, в якій мірі другу мову треба буде узгляднювати.

Подання і дописи в польській і німецькій мові мають рівноправність.

Тими самими правами, які признано польській мові, має користувати ся й українська мова при заведенню управи на українських землях. Роблять ся заходи, щоби з українським населенням порозумівати ся в його мові й аби мешканці українських громад могли в кождім часі в австрійських команд і властей шукати й доходити своїх прав у рідній мові. Тим самим дозволяєть ся уживати гражданки (українського письма), яку в чисто польських округах рівночасно з російською мовою заборонено.

Київський відділ „Галицко-русскаго Общества“.

У липні сього року видав київський відділ „Гал.-русскаго Общества“ докладніше справозданне із діяльности за цілий п'ятилітній час свого істновання. Справозданне вишло як летючий листок п. з. „Червоная Карпатская Русь — часть единой недѣлимой Руси. Отчетъ о дѣятельности Киевскаго отдѣленія галицко-русскаго Общества“. (Київ 1915. Ціна 10 коп.) й призначене на те, щоби спопуляризувати ідеї товариства.

На початку брошури поміщені статuti „Галицко-русскаго благотворительнаго Общества“ в Петрограді, потім йде

історія інституції й огляд діяльності місцевого київського відділу. Київський відділ заснував ся 5 мая 1910 р., коли основатель граф В. Бобринський дістав дозвіл від правительства, а перші загальні збори відбули ся 23 жовтня того-ж року під проводом графа Бобринського, який пояснив перед численною публікою цілі товариства. Головою товариства вибрано директора Александрівської гімназії Н. Стороженка, заступником голови д-ра Ю. Яворського, касієром А. Назаренка, секретарем Д. Чихачева. Членів товариства було в перших роках коло 200.

Діяльність товариства була доволі різномодна. Доки лише можна було доставляти книжки в „Карпатскую Русь“, збирало товариство шкільні, богослужбні й інші московські книжки та висилало їх до Галичини: разом коло 200 пудів. Для познайомлення Київлян з положенням „русекаго“ народа в „Карпатській Русі“ доставляло товариство всім міським бібліотекам і читальням на власній рахунок львівську газету „Прикарпатская Русь“. В останніх часах розвинуло товариство живішу видавничу діяльність, випускаючи по ціні 10 сот. брошури про Галичину. Вони вичислені в статі З. Кузелі: Галицькі емігранти в Росії. Щоби запізнати загальн з життям „Карпатської Русі“, улаштувало товариство публичні виклади, виголошені Н. Стороженком, Ю. Яворським, М. Глушкевичем, А. Савенком, Н. Малиженовським, А. Рогозинським і и. Товариство давало моральну й матеріальну поміч молодим людям з Австрії, що вчили ся московської мови або ходили на курси духовної семінарії і церковно-учительських шкіл. Товариство зайняло ся в 1912 р. приміщенням і удержанням „галицько-руської п'євческой дружини“ з В. Галушкою й О. Гецевим на чолі. В часі голоду в Галичині 1913 р. відіслало „Общество“ на адресу Ф. Свистуна й гр. В. Бобринського 3 тисячі рублів, зібраних з дозволу єпархіального начальства по київських церквах.

Товариство приймало значну участь в організації дня „Київ-Галичанам“ 20 січня 1915 р. В часі війни товариство цілий час старало ся давати поміч утікачам з Галицької України. Коли-ж з кінцем минулого року втікачі стали прибувати сотнями й тисячами, то головним начальником київського округу була зложена окрема комісія „по призр'єнню б'вженцев-галичань“, а її головою був голова товариства Н. Стороженко.

На кінці брошури поміщений спис членів товариства й касовий білянс, що виносив звиш 4000 рублів.

Шевченків культ у Галичині і російська окупація.

Пресумна вістка про трагічну смерть престолонаслідника Франца Фердинанда не тільки не дозволила закінчити Шевченківського сокільсько-січового здвигу у Львові, але й своїми наслідками перервала довезний ряд інших Шевченківських урочистостей в австрійській Україні, себто концертів, окружних здвигів, зїздів тощо. Одначе самого культу Шевченка воєнна заверуха не зломил.

„Серед військ, які хвилево побідно ввійшли до Галичини та переходили через Львів, — оповідає артист Іван Труш у 31 ч. львівського „Діла“, — було багато Українців, а деякі полки складали ся майже виключно з них. Було тут багато наших, які болем відчули заборони святкування ювілею Шевченка в Росії, а прийшовши сюди, хотіли в якійсь формі дати вираз своїм почуванням для Кобзаря України. Не було іншої форми, як розмови на тему Тараса й його творів і вишукування „Кобзаря“. Українці, салдати й офіцери, зачали вже в перших днях вересня бігати по всіх книгарнях, аби купити „повне виданне творів Шевченка“. Зорієнтувавши ся, що українські книжки можна купити у Львові лише в українській книгарні, заходили сюди зчаста офіцери та рядові, щоби закупити книжку, про яку вже в дорозі думали. Серед офіцерів і звичайних жовнірів було багато Українців, які далеко стояли від українського громадянського руху й тому були переконані, що повне виданне творів Шевченка можна купити тільки в Галичині, тому з тим більшим усилем пошукували за ним.

Часто питав ся таких покушців директор книгарні: „Пощо вам Кобзарь у дорозі, ще й на боєвій лінії або під Перемишлем, коли вас там можуть забити?“ Відповідь на се питанне була звичайно одна: „Все лекше умирати з Шевченком при боці!“

Зараз у перших місяцях був великий попит за почтовими картками з портретом Шевченка, які купували найбільше рядові жовніри. Тому скоро появили ся такі картки з виїмкою кількох книгарень, по всіх торговлях книжками й почтовими картками. Через цілий час окупації належала картка з портретом Шевченка до найпопулярнішої продажі!

Може ніколи не згадувано імени Шевченка у Львові так часто, як у вересні і жовтні минулого року. Для прохожих по улицах Львова аж дивно було чути, як серед груп салдатів згадувало ся у їх розмовах так часто назвище Шевченка. Здавало ся, що російське військо в країні, де Шевченко належить до видних, пануючих особистостей.

Скоро зорієнтували ся власти, що українська книгарня стала розсадником не тільки Шевченкових, але взагалі живих у нашій життю українських ідей. На їх конто власти замкнули книгарню Наук. Товариства ім. Шевч., Сокільський Базар і взагалі усі наші культурні інституції. Настало строге переслідування Українців і масові арешти. Між дорогоцінностями, які всякий Українець бажав переховати перед заверухою на дальші ліпші часи, находив ся бодай чи не все „Кобзарь“ Шевченка. Коли хто був у посіданню екземплярів двох видань „Кобзаря“, переховував оба на випадок, якби книжка не могла появити ся в нових накладках. „Кобзарь“ ніколи не був такою великою дорогоцінністю у Львові, як за часу десятимісячної окупації. Голосний пієтизм із часів концертів перейшов у тихий, але не менше щирий і глибокий!

„Кобзарем“ дорожили всі — старі, молоді й діти в одній мірі, на доказ чого нехай служить може не типічний у своїй формі, але звичайний у своїй сути випадок при жандармській ревізії в одного почтового урядника, який мешкає на Вульці. Прийшли жандарми та зачали систематичну ревізію, а було се вже весною. Діти сього урядника вже чули від шкільних товаришів, що жандарми глядять за українськими книжками та здогадували ся, що тут можуть стратити передовсім „Кобзаря“. Щоб уратувати дорогоцінну книжку, заступили собою дві сестри шафку, а коли помітили, що увага посіпак звернена в інший бік, витягнула одна з них зпоміж книжок „Кобзаря“, скоро та зручно сховала його під пошивку і сіла на ній, щоби звільнити місце переховку від жандармського ока. Дорогоцінна книжка уратована!

Се був також акт любови й пієтизму для великого ювілята — якби продовженне згаданих прояв популярности й пієтизму, які проявляли ся серед нас і серед російських салдатів з України. Серед цілого ряду цілорічних пієнь на славу Шевченка була остання може найгарніша ювілейна пієня, відспівана без мірового такту диригента, але такту сердечного зворушення і бажання заховати дорогоцінні слова Тараса для себе та цілої сімі, для zagrożеної будучности“.

Масове висиланне української інтелігенції на Сибір.

Один Німець, що повернув з російської неволі домів, передав з Німеччини заступникови президента „Української Загальної Ради“ М. Василькови лист засланого на Сибір Українця-надчителя на Буковині. З того листу подаємо таку вістку про масове висиланне української інтелігенції на Сибір: „З Російської України знаходить ся тут на Сибірі багато тисяч нашої української інтелігенції; кождий учитель або урядник, якого підозрівали в українській національній свідомости, стратив своє місце й інтернований тут на Сибірі. З самої чернігівської губернії знаходить ся тут у вятській губернії понад 2000 освічених Українців! Наша інтелігенція з Російської України оповідає, що також інте-

лієнтнійшій частині мужицтва в Україні, отже ту, що національно освідомлена, російські війська забрали в глибину держави так, що союзні війська стрінуть правдоподібно на Україні тільки стариків, жінок або індиферентних мужиків, що находять ся в руках російського духовенства“.

Бібліографія.

Українські Січові Стрільці в Карпатах. Бібліотека Української Боевої Управи. Ч. 1. Наші Стрільці в рік по Шевченківським здвизі 28. червня 1914. Відень, 28 червня 1915. Накладом Української Боевої Управи. Стор. 112. Ціна 60 сот., на веліоновім папері 1 кор. 50 сот.

Як сіра майже на протязі цілої історії доля українського народу та символ її мундур українського січового стрільця, так сіра окладинка сеї старанно та зі смаком виданої книжечки. Як крівава наша минувшина й теперішність, як скрівавлені шляхи та місця, де наше стрілецтво кріваві бої зводило, й як кривавить ся наше серце з жалю по тих найліпших і найідейніших споміж нас орлах, що серед кривавого танцю з сирію могилою подружили ся, так червоний напис сеї книжечки. Переповна кровю наших пращів українська земля найурожайніша в Європі, але мимо того шестий з черги нарід в Європі-Українцідосі не здобули собі в родині її народів належного собі становища, бо організм сього народу не тільки надгризали сусіди, але й точили власні хроби: братні міжусобиці, руйницький розгардіяш, степова безкарність, вибуяла індивідуальність і, як звичайно буває в майже виключно рільничого народу, деяке духове лінивство й оспалість, недостача організаційного змислу та підпорядкування власної волі инший, вищій — волі більшої групи, загалу. Поволи йде до ліпшого. А рішучий перелім може зробити покоління, що проливає кров у стрілецьких рядах не тільки в обороні рідної землі перед московською хижістю, але й переходить тверду школу виховання на нових Українців, сильних духом і тілом, енергічних, здисциплінованих, з організаційним змислом, з творчою індивідуальністю в літературі, штуці, науці й організації всякого роду, а не в руйницьких помислах. Що наш нарід стоїть уже на дорозі до щораз ліпшого, доказом того Шевченківський сокільсько-січовий здвиг, на яким усі українські гімнастичні організації злилися в одну здисциплівану цілість і наочно показали тридцятьтисячній українській громаді без станив, партій і кордонів, в чім наша будуча сила. Як вищим ступнем праці, що довела до здвигу, явила ся одноцільна, здисциплінована організація Українських Січових Стрільців, так перегляд сеї організації саме в рік по тій найголоснійшій і найбільшій всенародній українській маніфестації в Австрії по час війни зладив той, хто найбільше праці вложив у технічне приготування сеї маніфестації, проф. Іван Боберський. Книжечка подає нам стан нашого стрілецтва в рік по здвизі. В головній своїй часті є вона передруком виданого з тої нагоди числа „Свободи“, хоч часто з зміненними знімками та змінами в стрілецькій організації по час друку книжечки. За „Вістником“ подано тут оповіданне пок. Меленя про битви на Маківці, а далі додано: признание стрільцям за геройскість на Маківці по німецьки й українськи та привіти „Українським Січовим Стрільцям“ від „Загальної Української Ради“ й „Української Боевої Управи“. 112 сторін тексту прикрашені 65 знімками, картою України й двома мелодіями січових пісень. З уваги на все сказане перший випуск „Бібліо-

теки Української Боевої Управи“ являєть ся не тільки історичним документом, що стверджує стан стрілецтва в рік по 28-го червня 1914, не тільки відрадним відгомонам можности злучення наших сил для великих спільних ідей, але й милим набутокм для кожного Українця без ріжницї пола та стану.

Писаня Івана Франка. Том VII. В наймах у сусідів.

Збірник праць, писаних польською та німецькою мовами в перекладі з поясненнями та додатками автора. Том перший. Статі на суспільно-політичні теми. (Популяція, репрезентація, індемнізація) Писані в рр. 1886—1890. Львів, 1914. Стор. XII + 340. Ціна 4 корони.

Зміст: Передмова. Рік 1886. 1) Відрубність Галичини. 2) Посольські звіти. Гіпотетичний рахунок. 3) Що значить солідарність? Galizische Zwecke. Із статистики більшої поєлости. 4) Агітація за ународовлене землі в Німеччині. 5) Із історії робітничого руху в Австрії. 6) Eine teuflische und verworfene Aufreizung. Рік 1887. 7) Земельна власність у Галичині: I. Цифри й факти. II. Проекти реформи. 8) Як ми вмираємо. 9) Справи суспільно-політичні в устах руського люду в Галичині. 10) Огляд краєвих справ за січень 1887, I—IV. II. Огляд краєвих справ за лютий 1887, I—III. 12) Семітизм і антисемітизм у Галичині. Рік 1888. 13) Хвилі назадництва. 14) На гвалт по німецьки! 15) Чорна невдячність. Postscriptum. 16) Блаженства мира. 17) Із клубової політики. 18) Організація демократичної партії I—III. 19) Надвишка чи недобір? 20) Спір о дефіцит. 21) Задушні дні у Львові 1848 р. 22) Niech gina jak pędraki! 23) Загадковий закон. 24) Удержавнене землі. Рік 1889. 25) Із Ради державної. 26) Бідні амфібії. 27) Подільність чи неподільність селянських ґрунтів? I. Вступні уваги. II. Лист польського селянина з Забержова Антона Д. III. Мої уваги до сего листу. IV. Лист польського селянина Юрія з Радлова. V. Мої уваги до сего листу. 28) Десять заповідей для виборців. 29) Політичні сторонництва в Галичині. 30) П. Бобжинський як поступовець I—IV. Рік 1890. 31) Одисея о. Озаркевича. 32) Галичина в державнім бюджеті на р. 1890. 33) Інтерпеляція о. Озаркевича. 34) Старі акти нової нужди. 35) Однакові боги, неоднакові дороги. 36) Громадські шпіхлірі. 37) Галицька індемнізація. Вступ. I. Скасоване панщини. II. Закони індемнізаційні. III. Уморене довгу індемнізаційного. IV. Золотий процес і соломяна згода. Postscriptum. 38) Угода індемнізаційна. 39) Державний трибунал і конституція. 40) Із уст младенців і ссущих. 41) Мнима побіда. 42) Епілог індемнізаційної справи. Postscriptum. 43) Питане жолудка й питане прав політичних. 44) Програма австрійських селян. 45) З приводу селянської програми. 46) Слівце про конверсію

Збірку вичислених статей попереджає „Передмова“, в якій читаємо: „Протягом моєї отсе вже, Богу дякувати, 40-літньої літературної праці мені довело ся попрацювати чимало, так сказати, в наймах у сусідів, заробляти на своє вдержане працею в польських та німецьких періодичних видавництвах. Особливо в рр. 1886—1896 я був змушений обставинами головну часть своєї літературної та публіцистичної праці присвячувати польським і німецьким періодичним видавництвам, із яких найважніші були „Przegląd Społeczny“, видаваний Болеславом Вислоухом та „Kurjer Lwowski“, видаваний Генриком Реваковичем у Львові, при яких я працював у рр. 1885 до 1896, „Prawda“, тижневник, видаваний Свентоховским у Варшаві, „Kraj“, видаваний Еразмом Пільцом у Петербурзі, „Głos“, видаваний Поплавским у Варшаві, та „Die Zeit“, з разу тиж-

невник, а пізніше щоденна газета, видавана Зінгером і Каннером у Відні. В тих часописах я помістив значне число своїх праць, писаних польською та німецькою мовою, що в своїй часі по троха доходили до відома деяких земляків у Галичині та на Україні, але в цілїм своїм обемі майже зовсім невідомі нашій ширшій громаді.“

А що з причини слабого познайомлення нашої суспільности з тими писаннями повстала в декого хибна думка, що др. Франко стратив сей час, автор постановив зібрати та передати нашою мовою найважнійше з того, що написав у вище згаданих й інших польських і німецьких публікаціях. „Тому одначе, — пише далі автор, — що ті писаня, поминувши вже беллетристику, прозову та віршовану, доторкають ся дуже ріжнородних тем, літературних та наукових, суспільних та політичних, я постановив собі вибрати поперед усього ґрупу статей на суспільно-політичні теми й подати їх у перекладі на нашу мову. З разу я думав опублікувати окремою книжкою тільки суспільно-політичні статі, друковані в віденській „Die Zeit“, але швидко переконав ся, що вони так тісно вяжуть ся з тим, що я перед ними й рівночасно з ними друкував у галицько-польських часописах, що явила ся невідхильна потреба зібрати й передати по нашому всі ті статі в хронологічнім порядку, а декуди навіть із доповненнями, яких вимагає сама тема. Ось і вийшло, що починаючи від осені 1912 й протягом усього 1913 року по при инші літературні та наукові праці я заняв ся перекладом тих моїх польських і німецьких праць на суспільні та політичні теми, переконавши ся при їх поновнім читаню та перекладаню, що вони в головному й доси не страшили свого інтересу, а навіть можуть подекуди служити основами для дальшої політичної та громадської праці сучасних і будущих поколінь“.

Самі тільки статі суспільно-політичного змісту, ширшого від вузько-краєвих справ, обіймуть три томи, кождий що найменше по 20 аркушів друку. Поза працями, що мають увійти в сі томи, лишить ся ще довгий ряд праць, студій і дописей про краєві справи, про українсько-польське питання, про справи инших Славян і на літературні теми. Яка величезна продукція д-ра Франка, най говорять числа тільки за перших 17 літ Франкової письменської творчости. Сума всіх писань Франка за рр. 1874 до 1890 виносить 897, в тім числі 220 віршованих, 55 оповідань, 525 публіцистичних і наукових статей, 89 рецензій і 8 записей із уст народа. Тому, що „Спис творів Іван Франка“, зладжений Михайлом Павликом, обіймає тільки 25-літте діяльности Франка з одного боку, з другого являєть ся неповним і виказує багато статей не-Франкового пера (прим. 17 за рр. 1874—1890), про величезність праці Франка дасть щойно вірне свідоцтво бібліографія писань Франка, зладжена Володимиром Дорошенком.

Що тикаєть ся осьього VII т. писань Франка, наведемо ще отсі слова автора: „Випускаючи в світ отсей том статей, які по при свій публіцистичний характер майже всі мають більше або менше визначний характер студій про найріжнійші суспільні та політичні справи, і то студій менше теоретичних, а більше опертих на фактах живої дійсности та призначених для їх пояснення, я маю почуте, що даю в отсій книжці початок школи політичного думаня, якого в такій формі і в такім обемі не має мабуть ні одно славянське письменство“.

Для наших молодих адептів на громадянсько-політичних письменників книжка Франка се конче потрібна школа, для

усеї громади добра нагода познайомити ся з частиною даної галузи Франкової творчости й інтересними та мало відомими документами не так давнього нашого життя. Тому гаряче поручаємо нашій суспільности сей новий том писань нашого ветерана-письменника.

Звіт управи гімназійних наукових курсів з українською викладовою мовою у Відні, III., ул. Радецького, ч. 2, за шкільний рік 1914/15. Зміст: Д-р В. Щурат: Боденштедтова „Поетична Україна“. 2. Урядова часть — Управи. Відень, 1915. Стор. 49.

З нагоди 70-тих роковин появи переложеної збірки українських пісень „Die poetische Ukraine“ Боденштедта (Штуттґарт і Тібінґен, 1845) надрукував отсе др. Щурат гарний і цінний причинок до історії української народної пісні в чужих літературах. Використовуючи в першій мірі спомини з життя Боденштедта, оповідає автор, як Боденштедт опинив ся на посаді приватного учителя в домі кн. Михайла Голіцина в Москві і московського генерал-губернатора Нейдгардта, як у сих домах здружив ся з поетом у народнім стилю Василем Красовим і пізнішим провідником панславистів Михайлом Катковим. Обом їм треба завдячити повстанне збірки перекладів з української народної поезії „Поетична Україна“. Познайомленне з українською народною поезією зеднувало Боденштедтови між Українцями приятелів, прим. молодого офіцера Коновченка; знанне української народної пісні дало йому нових щирих приятелів на Кавказі і в Тифлісі, отож Українця з походження Росковшенка, а в його домі Афанасьєва-Чужбинського та Поляка Тадея Ладу Заблоцького. Від них одержав тодішні збірки українських народніх пісень і студії про них. Вплив згаданих трьох письменників зазначив ся і в поглядах Боденштедта на український нарід і його минувшину, як показує його „Введенне“ до „Поетичної України“. Автор розглядає се „Введенне“, історію видання книжки та в питанню про слід її в українській літературі, саме в „Посланію“ Шевченка, схиляєть ся до думки Сірка, а відкидає противний погляд Драгоманова.

„Шевченко міг знати про „Поетичну Україну“ — кінчить автор. Вийшла-ж вона з варштату, при яким попрацювали і дуже близький приятель його від 1843 р., Афанасьєв-Чужбинський і Тадей Лада Заблоцький, що належав до співробітників петербурського „Rocznika Literackiego“, видаваного Ромуальдом Подбереським, приятелем Шевченка, тай мусів бути йому не чужий.

Пишучи перед „Посланієм“ на місяць ранше поему „Кавказ“, Шевченко дав доказ, що спеціально інтересував ся всім, що там діялось, аж до подробиць. А мав добрих інформаторів з Кавказу — це в Петербурзі Якова Кухаренка, потім на Україні Чужбинського, двох ілюстраторів своїх поем — ґр. Якова де Бальмена та Башилова, офіцерів кавказької армії, про яких випитувано його на слідстві 1847 р.“

Зміст: Українці—Болгарам. — В. Темницький. Біла революція й її кінець. — Українське питання в Думі. — Б. Лепкий. Лист Катрусі. — Др. Ос. Назарук. Російський відворот. — Б. Лепкий. З листу до мамі (вірш). Дзвони (опов.). — Глушок. Приступ Степанівної в Карпатах. — Др. З. Кузеля. Галицькі „емігранти“ в Росії. — Німецька преса про нас. — Українські товариства й організації у Львові в часі російської інвазії. — Світова війна. Огляд. — Посмертні згадки: Гриць Бабій; Станислав Віткевич. — Вісти: Австр. військ. упр. в зайн. землях Росії. Київський відд. „Гал. р. общ.“ Шевченків. культ у Гал. і рос. окупація. Мас. висл. укр. інт. на Сибір. — Бібліографія.